

ΚΥΡΙΑΚΗ 23 ΜΑΪΟΥ 1999

2-32 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

● **Το κέντρο της Ορθοδοξίας.**
Σύντομο ιστορικό χρονικό
του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Του **Κρίτωνα Χρυσοχοΐδη**

● **Πατριαρχικός Οίκος και Ναός.**
Περιπλανήσεις και περιπέτειες έως
και την τελική μετοικεσία στο Φανάρι.

Του **Ακύλα Μήλλα**

● **Φανάρι και Φαναριώτες.**
Ο τόπος και η καθ' ημάς
μεταβυζαντινή αριστοκρατία.

Του **Ακύλα Μήλλα**

● **Τα θησαυρίσματα
του Πατριαρχείου.**
Σπάνιες εικόνες, βαρύτιμα άμφια,
ιερά σκεύη, χειρόγραφα...

Του **Αθανασίου Παλιούρα**

● **Φαναριώτικη Συνείδηση.**
Στους λόγους της συγκεφαλαιώνον-
ται η ιστορία και η εμπειρία δεκαε-
πτά αιώνων.

Του **Μητροπολίτου Πέργης Ευαγγέλου
Γαλάνη**

● **Το Άγιον Μύρον.**
Η παρασκευή και ο καθαγιασμός
του στο Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Του **Μητροπολίτου Αγαθονικεΐας
Αποστόλου**

● **Διορθόδοξες σχέσεις.**
Το Οικουμενικό Πατριαρχείο
και οι άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες
στους νεότερους χρόνους.

Του **Βλασίου Ιω. Φειδά**

● **Διάλογοι με τις Εκκλησίες
της Δύσεως.**
Οι πρωτοβουλίες του Οικουμενικού
Πατριαρχείου για την αποκατάστα-
ση της ενότητας των Εκκλησιών
Ανατολής και Δύσεως.

Του **Μητροπολίτου Ελβετίας Δαμασκηνού**

● **Ορθοδοξία, Ιουδαϊσμός
και Ισλάμ.**
Διαθρησκευτικοί διάλογοι με στόχο
τη συνεργασία, την αμοιβαία κατα-
νόηση και τη συμφιλίωση των λαών.

Του **Μητροπολίτου Ελβετίας Δαμασκηνού**

● **Προσδοκία για ενότητα.**
Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η
Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία σήμερα.

Του **Pierre Duprey**

● **Διαχριστιανική συνεργασία.**
Οικουμενικό Πατριαρχείο, Οικουμε-
νική Κίνηση και Παγκόσμιο Συμβού-
λιο Εκκλησιών.

Του **Konrad Raiser**

● **Φανάρι και φυσικό περιβάλλον.**
Πρωτοβουλίες και δραστηριότητες
του Οικουμενικού Πατριαρχείου για
την προστασία του περιβάλλοντος.

Του **Ελπιδοφόρου Λαμπρινιάδη**

Εξώφυλλο: Αποψη του Πάνσεπτου Πα-
τριαρχικού Ναού Αγίου Γεωργίου και
του Πατριαρχικού Οίκου (φωτ.: εκδ. «Μί-
λητος»).

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Το κέντρο της Ορθοδοξίας

Σύντομο ιστορικό χρονικό του Οικουμενικού Πατριαρχείου

Τα περί τον Κεράτιο κόλπο τείχη της Κωνσταντινουπόλεως με τον πρόβολο της αρχαίας ακρόπολης του Βύζαντος. Στο βάθος το κάστρο του Πετρίου στην περιοχή του Φαναρίου και η άκρα των Βλαχερνών. Χαρακτικό των Braun και Hogenberg, κατά τα τέλη του 16ου αι. (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

Του **Κρίτωνα Χρυσοχοΐδη**

Διευθυντή Ερευνών του Ινστιτούτου
Βυζαντινών Ερευνών

Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ του πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως σε κυρίαρχο εκκλησιαστικό θεσμό της χριστιανικής Ανατολής συνδέεται άμεσα με την καθιέρωση της παλαιάς μικρής πόλης του Βοσπόρου, του Βυζαντίου, ως νέας πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας. Η εκρηκτική και δυναμική ανάπτυξη του νέου διοικητικού κέντρου-κεφαλής και ο εξαιρετικός ρόλος που κλήθηκε να παίξει η νέα πόλη δεν ήταν δυνατόν να επιφυλάξουν δευτερευό-

ντα ρόλο για την εκκλησία της. Η Δεύτερη και ιδίως η Τέταρτη Οικουμενική Σύνοδος του 451 παγίωσαν το κύρος και την εξέχουσα θέση της εκκλησίας της πρωτεύου-

Επιμέλεια αφιερώματος:
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

σας, της Νέας Ρώμης, που ούτως ή άλλως είχαν αναγνωρισθεί στην πράξη. Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατέχει στην ενιαία εκκλησία τη δεύτερη θέση στα πρεσβεία τιμής, μετά τον επίσκοπο της Ρώμης, η πνευματική του δι-

καιοδοσία εκτείνεται σε έναν ευρύτατο γεωγραφικό χώρο και διατηρεί το δικαίωμα να χειροτονεί τους επισκόπους των «βαρβαρικών» λαών.

Το κύρος, η αίγλη και η επιρροή της εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως αυξάνουν όσο αυξάνει και δύναμη της μεσαιωνικής χριστιανικής βασιλείας της Ανατολής. Αλλωστε, αυτοκράτορας και πατριάρχης αποτελούν τους δύο κυρίαρχους πόλους ισορροπίας και ιδεολογικής ενότητας του κράτους.

Στη διάρκεια της παραγμένης περιόδου της Εικονομαχίας

Η Αγία Σοφία, σύμβολο της Κωνσταντινουπόλεως και θαυμαστό οικοδόμημα των χρόνων του Ιουστινιανού (532–537), ταυτίστηκε για χίλια έτη με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Αλλωστε, στα νότια του ναού κτίστηκαν επί Ιωάννου Γ' του Σχολαστικού (565–567) τα πρώτα κτίρια του συγκροτήματος του Πατριαρχείου, το οποίο παρέμεινε στα πατροπαράδοτα οικήματά του έως την Αλωση της Πόλης, στις 29 Μαΐου 1453 (φωτ.: εκδ. «Μίλητος»).

(717–843) το κύρος και οι σχέσεις του πατριαρχείου με τον χριστιανικό κόσμο της Δύσης, που δεν προσχώρησε στην εικονομαχική ιδεολογία, δοκιμάστηκαν σκληρά. Από διοικητική, όμως, άποψη επεξετεί-

νε τα γεωγραφικά του όρια προς δυσμάς, ενσωματώνοντας περιοχές που ως τότε ανήκαν στον πάπα της Ρώμης.

Η αναστήλωση των εικόνων και ο θρίαμβος της Ορθοδοξίας σηματο-

δοτούν την έναρξη της χρυσής εποχής για την βυζαντινή εκκλησία που θα διαρκέσει ως τα τέλη του 12ου αιώνα. Διάσημοι πατριάρχες, με κορυφαίο τον Μέγα Φώτιο, διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο

στην διαμόρφωση του κόσμου της εποχής τους. Μεγάλες ιεραποστολικές πρωτοβουλίες συνδέουν τους σλαβικούς λαούς του Βορρά με την εκκλησία της Ανατολής και

Συνέχεια στην 4η σελίδα

Αριστερά: Η πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς σε μικρογραφία γαλλικού χειρογράφου του 15ου αι. (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη). **Η Αλωση της Κωνσταντινουπόλεως και η κατάλυση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας το 1453 βρήκαν το πατριαρχείο ακέφαλο. Ο Μωάμεθ Β' ο Πορθητής διόρισε πατριάρχη τον Γεννάδιο Σχολάριο, στον οποίο παρεχώρησε τα προνόμια που αποτέλεσαν έκτοτε το νομικό πλαίσιο των δικαιοδοσιών του πατριάρχη. Δεξιά, η παραχώρηση των προνομίων σε ψηφιδωτό της εισόδου του Πατριαρχικού Οίκου, έργο Σωτηρίου Βάρβογλη (φωτ: εκδ. «Μίλητος»).**

Συνέχεια από την 3η σελίδα
συγχρόνως τους ενσωματώνουν στη σφαίρα επιρροής της αυτοκρατορίας. Αντιτίθενται σθεναρά στις απαιτήσεις της Λατινικής Εκκλησίας με την οποία τελικά διαρρηγγύνουν τις σχέσεις τους (οριστικό σχίσμα το 1054).

Η άδοξη κατάληψη της Πόλης από τους Φράγκους της τέταρτης σταυροφορίας, το 1204, οδήγησε το πατριαρχείο στην εξορία. Για 60 περίπου χρόνια η έδρα του μεταφέρθηκε στη Νίκαια της Μικράς Ασίας, που απετέλεσε για τα ίδια χρόνια και την έδρα της αυτοκρατορίας. Παρά τις αμφισβητήσεις για την υπόστασή του, που προέβλεπαν ισχυροί εκκλησιαστικοί άνδρες ιδίως στα βυζαντινά κρατίδια που δημιουργήθηκαν (π.χ. δεσποτάτο της Ηπείρου), κατόρθωσε να διατηρήσει το κύρος του και την ενότητα της καθόλου Ανατολικής Εκκλησίας. Η έννοια της νομιμότητας αποδείχθηκε πολύ ισχυρότερη από ευκαιριακές διεκδικήσεις.

Όταν η πατριαρχική έδρα επανήλθε στην Κωνσταντινούπολη στα 1261, η αυτοκρατορία δεν θύμιζε πια την κραταιά βασιλεία των Κομνηνών. Εμφύλιες διαμάχες, πόλεμοι με βαλκανικούς λαούς, η επέκταση των Οθωμανών και οικονομική καχεξία οδήγησαν το κράτος των Παλαιολόγων σε σταδιακή συρρίκνωση και παρακμή. Ωστόσο, το πατριαρχείο δεν χάνει τίποτε από την πνευματική του αίγλη. Αντίθετα, αξιόλογοι πατριάρχες καταλαμβάνουν τον οικουμενικό θρόνο

που συνεχίζει να αποτελεί το μοναδικό «αντίπαλο δέος» στην προϊούσα παντοδυναμία της Ρωμαϊκής εκκλησίας.

Μετά την Αλωση

Η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως και η κατάλυση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας το 1453 βρήκαν το πατριαρχείο ακέφαλο. Ο Μωάμεθ

Β', εξυπηρετώντας εσωτερικές και εξωτερικές σκοπιμότητες του Οθωμανικού κράτους αναγνώρισε τους εκκλησιαστικούς θεσμούς και την εκκλησιαστική ιεραρχία των κατακτημένων χριστιανών. Ως πατριάρχης επελέγη από τον Πορθητή ο Γεννάδιος (ο γνωστός ανθεωτικός Γεώργιος Σχολάριος) και εγκαταστάθηκε στο θρόνο με τιμές. Τα προνόμια που παρεχώρησε

απέτελεσαν έκτοτε το νομικό πλαίσιο των δικαιοδοσιών του πατριάρχη, ενέταξαν την Εκκλησία στο διοικητικό σύστημα του κράτους και συγχρόνως κατέστησαν τον προκαθήμενο του οικουμενικού θρόνου αδιαμφισβήτητο πολιτικοθρησκευτικό ηγέτη όλων των Ορθόδοξων της οθωμανικής επικράτειας, Ελλήνων και μη.

Θεωρητικά, τα άλλα τρία πρεσβυγενή πατριαρχεία της Ανατολής, δηλαδή της Αλεξανδρείας, της Αντιοχείας και των Ιεροσολύμων, διατήρησαν την εκκλησιαστική τους αυτοτέλεια, ουσιαστικά όμως βρίσκονταν υπό την άμεση εξάρτηση και επιρροή της Κωνσταντινουπόλης. Οι πατριάρχες τους, ιδίως στους πρώτους αιώνες της κατάκτησης, εκλέγονται συνήθως στην πρωτεύουσα με υπόδειξη ή παρέμβαση του οικουμενικού πατριάρχη, διαμένουν για μακρό χρονικό διάστημα στην Πόλη, και μέσω του τελευταίου επικοινωνούν με τις πολιτικές αρχές.

Ο πρώτος αιώνας της κατάκτησης μπορεί να θεωρηθεί ως περίοδος εσωστρέφειας, ιδιαίτερων δυσκολιών αλλά και εσωτερικής ανασυγκρότησης. Κύριο μέλημα αποτελούν η αναδιοργάνωση του θρησκευτικού βίου, η ηθική στήριξη του ποιμνίου προς αντιμετώπιση των βιαιών ή εκουσίων εξισλαμισμών και η αναζωογόνηση του μοναχισμού. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του πατριάρχη Ιερεμία Α', ο οποίος συνέδεσε το όνομά του με την ίδρυση ή επαναδραστη-

Από τα μέσα του 5ου αι., στην τελετή αναγορεύσεως του αυτοκράτορα, εκτός από τη σύγκλητο και το στρατό ενεργό συμμετοχή είχε και ο πατριάρχης. Αλλωστε το κύρος, η αίγλη και η επιρροή της Εκκλησίας αυξάνονταν καθώς μεγάλωνε η δύναμη της χριστιανικής βασιλείας της Ανατολής, και ο αυτοκράτορας μαζί με τον πατριάρχη αποτελούσαν τους δύο κυρίαρχους πόλους ισορροπίας και ενότητας του κράτους. (Μικρογραφία από το χειρόγραφο του Χρονικού του Ιωάννη Σκυλίτζη – Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη).

Αναπαράσταση των μνημείων της Κωνσταντινούπολης κατά τους βυζαντινούς χρόνους, από τον Jean-Leon Huens (περ. National Geographic, 64, Δεκέμβριος 1983).

ριοποίηση πλήθους μεγάλων μοναστηριών σε όλη τη Βαλκανική, που συνεχίζουν το βίο τους ως σήμερα.

Το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα και ιδιαίτερα η πατριαρχία του Ιερεμία Β', χαρακτηρίζεται ως περίοδος ανοίγματος προς τον έξω κόσμο. Αρχίζουν επαφές με τη Ρώμη και διεξάγεται θεολογικός διάλογος με Γερμανούς εκπροσώπους της προτεσταντικής εκκλησίας. Το ταξίδι του πατριάρχη στην Πολωνία και στη Ρωσία, που κατέληξε στην αναγνώριση του αυτοκεφάλου της Ρωσικής εκκλησίας, έφερε ύστερα από πολλά χρόνια το πατριαρχείο στο προσκήνιο των ευρωπαϊκών υποθέσεων.

Θα ακολουθήσει, από τα τέλη του 16ου αιώνα, μακρά περίοδος έντονης διαμάχης με την Ρωμαϊκή εκκλησία, εξαιτίας των οργανωμένων προσπάθειών της τελευταίας να διεισδύσει προσηλυτιστικά όχι μόνον στον ελληνικό χώρο αλλά και σε παραδοσιακά ορθόδοξες περιοχές της Ανατολικής Ευρώπης. Η ενεργός ανάμιξη των καθολικών και προτεσταντικών κρατών της Δύσεως και της Πύλης, ιδίως στα χρόνια του

μεγάλου πατριάρχη Κυρίλλου Λουκάρεως, προσέδωσε στη διένεξη σαφώς και πολιτικές διαστάσεις, με κατάληξη τον τραγικό θάνατο του πατριάρχη. Από τον 18ο αιώνα παρατηρείται μια σταδιακή ανανέωση ανάμιξη και επι συχνά αρνητική, του λικού στοιχείου, δηλαδή της ορθόδοξης αριστοκρατίας των Φαναριωτών, στην εσωτερική ζωή και διοίκηση του πατριαρχείου. Συγχρόνως, οι νεωτερικές ιδέες του Διαφωτισμού δημιουργούν ένα νέο αντίπαλο πόλο, έντονου πολλές φορές διαλόγου τη Μεγάλη Εκκλησία. Ωστόσο, η «κοσμική» αυτή διεύθυνση είχε ως θετικό αποτέλεσμα τη δραστηριοποίηση του οικουμενικού θρόνου για τη συστηματικότερη οργάνωση της εκπαιδεύσεως της κοινωνικής ευποίας και του ευρύτερου, όχι αποκλειστικά θεολογικού, πνευματικού βίου. Στο χώρο της εκκλησιαστικής διοίκησης η επιρροή του φαίνεται να αυξάνει. Το

1766, καταργούνται οι αυτοκέφαλες αρχιεπισκοπές Αχρίδος και Ιπεκίου και οι επαρχίες τους ενσωματώνονται στο διοικητικό σύστημα του πατριαρχείου.

Στη διάρκεια της Ελληνικής στάσεως του 1821, η εγάλη Εκκλησία προτάθηκε να κρατήσει εύλογες ισορροπίες, προκειμένου να διαφυλάξει από ολέθριες συνέπειες το πολυπληθές ποίμνιο της δικαιοδοσίας του που απλωνόταν πολύ πέρα από τις επαναστατημένες περιοχές, αλλά και να διατηρήσει την ιην υπόστασή του. Παρ' όλα αυτά, οι συνέπειες υπήρξαν βαρύτατες. Ο πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε' απαγχονίστηκε και πολλοί ιεράρχες θανατώθηκαν.

Η αφύπνιση των εθνικών συνειδήσεων των βαλκανικών λαών, που είχε ήδη αρχίσει από τον 18ο αιώνα, αλλά κυρίως η δημιουργία των εθνικών κρατών της Βαλκανικής στον 19ο αιώνα δημιούργησε έντονες φυγόκεντρες τάσεις στον ως

τότε δεδομένο εκκλησιαστικό χώρο της ορθόδοξης Ανατολής. Ενισχυόμενες και από συγκυριακές πολιτικές σκοπιμότητες, είχαν ως αποτέλεσμα την συρρίκνωση της γεωγραφικής δικαιοδοσίας του οικουμενικού πατριαρχείου, η οποία συνεχίστηκε και στον 20ό αιώνα.

Παραξόδως όμως, η μείωση των ορίων του δεν επέφερε αντίστοιχη υποτίμηση του ηγετικού του ρόλου στον ορθόδοξο κόσμο. Αντίθετα και παρά τις κατά καιρούς αντίξοες συνθήκες, αναδείχθηκε εντυπωσιακά η οικουμενική του διάσταση στον ορθόδοξο, αλλά και στον ευρύτερο χριστιανικό κόσμο. Ο συντονισμός των τοπικών ορθόδοξων εκκλησιών στην αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων της Ορθοδοξίας εν γένει, το θεαματικό άνοιγμα και ο διάλογος με την Ρωμαιοκαθολική εκκλησία, αλλά και τις εκκλησίες της Μεταρρύθμισης και οι πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση νέων προβλημάτων του σύγχρονου κόσμου είναι τα κύρια στοιχεία της ιστορικής πορείας του πατριαρχείου στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα.

